

Інноваційні агроструктури Дніпропетровщини

Л.Ю. Мельник, доктор економічних наук
О.С. Климова, аспірант

Проведено класифікацію аграрних підприємств за критерієм рівня їх техніко-технологічної оснащеності. Виділено групу інноваційних. Визначено місце і роль цієї групи підприємств в аграрному секторі Дніпропетровської області.

У процесі аграрної реформи в Україні відбулася кардинальна зміна відносин власності і господарювання (паювання земель і майна), що дало поштовх для формування і розвитку різних форм агроструктур (товариства, приватні підприємства, сільськогосподарські кооперативи, фермерські господарства) як суб'єктів господарювання ринково-підприємницького типу. Усім їм забезпечена економіко-правова самостійність, а зв'язки між ними регулює ринок. Втручання держави здійснюється у межах ринкових принципів господарювання. Із цих позицій ринкова трансформація суспільного сектора в сільському господарстві в основному завершена. На міжнародному рівні Україна визнана країною з ринковою економікою, прийнята до СОТ. Відповідно очікується істотне посилення конкуренції на внутрішньому і зовнішньому аграрних ринках. За таких умов конкурентоспроможними будуть насамперед інноваційні агропідприємства, які використовуватимуть новітні види техніки і технології, сучасний менеджмент.

Аграрні господарські одиниці класифікують за різними критеріями залежно від мети, яку ставить науковець. Частіше всього за формами власницько-господарських відносин (приватні, колективні, приватно-сумісні тощо), за розмірами господарств (дрібні, малі, середні, великі), у правовому аспекті (фізичні та юридичні особи). Названим напрямом дослідження науковці приділяють значну увагу. Водночас практично не проводиться класифікація аграрних господарств за критерієм рівня їх техніко-технологічної оснащеності. Вона визначається за допомогою таких показників, як “фондоозброєність” і “енергоозброєність”. на одного працівника чи площу землі, кількість та потужність сільськогосподарської техніки, її структура в даному господарстві тощо.

Доцільною є, на наш погляд, поділ аграрних господарств на такі групи:

- ◆ доіндустріальні (низький рівень технічної оснащеності, відповідно переважає ручна праця);
- ◆ індустріальні (техніка, що використовується, дає можливість механізувати основні виробничі процеси в сільському господарстві);
- ◆ постіндустріальні (застосування новітніх видів техніки і технологій).

Такі агропідприємства отримали назву *інноваційних* (термін “інноваційний” тотожний терміну “новостворений”). Головна їх ознака – впровадження у виробництво сучасних видів техніки і технологій, що дає можливість здійснювати його інтенсивне відтворення та розвиток. Тобто йдеться про економічний розвиток підприємства на інтенсивно-інноваційних засадах.

Метою запропонованої статті є виділення в аграрному секторі економіки Дніпропетровської області доіндустріальних, індустріальних та інноваційних аграрних господарств, визначення місця і ролі їх в аграрному секторі економіки.

Результати дослідження та їх обговорення. Аграрний сектор Дніпропетровщини є сукупністю численних агрогосподарств. На кінець 2007 р. він охоплював 3,7 тис. господарюючих суб’єктів, зокрема 3,1 тис. фермерських господарств (81,9 %), 427 господарських товариств (11,5 %), 167 приватних підприємств (4,5 %), 15 виробничих кооперативів (0,4 %), 17 державних (0,4 %) і 47 підприємств інших форм господарювання (1,3 %). Дані щодо кількості господарств населення (домогосподарств аграрного профілю) відсутні. Їх “економічну вагомість” можна визначити за показником валової продукції сільського господарства. Частка господарств населення в ній становила 46,1 %, решта – сільськогосподарські підприємства.

Сільськогосподарські підприємства були провідними у вирощуванні таких культур, як зернові, цукровий буряк, соняшник (78–85 %). Проте – 92,7 % картоплі в області, 88,6 % овочів, 93,8 % плодів та ягід було вироблено в господарствах населення. Питома вага їх у виробництві продукції тваринництва становила 35,2 % [4, с. 11, 21, 24].

Господарства населення – це дрібні за розмірами земель домогосподарства (в середньому по області 1,59 га) з низькою технічною оснащеністю і застарілими технологіями виробництва. У 2007 р. частка сільських домогосподарств, що мали, техніку становила 10,4 %, а тих, які використовують для обробки землі ручну працю, – 89,5 % [4, с. 76].

У контексті запропонованої класифікації можна зробити висновок про те, що вона відображає історичні етапи розвитку технічної бази сільського господарства. В епоху НТР в економічно високорозвинених країнах сформована і вже кілька десятиліть функціонує та відтворюється на інтенсивно-інноваційних засадах якісно нова модель сільського господарства – постіндустріальна. Її основа – високотехнічна і технологічна оснащеність. Так, в США ще за 1960–1980 рр. технічна оснащеність аграрних господарств (за вартістю) зросла в 4,5 раза, в розрахунку на 1 га в 5 разів, енергоозброєність в 2 рази, маса використовуваних добрив у 3 рази, площі зрошуваних земель у 1,5 раза [1]. Подібні інноваційні зрушення відбулися і в усіх країнах Заходу.

Особливість сільського господарства України, зокрема Дніпропетровської області, у тому, що тут і сьогодні водночас функціонують усі визначені вище типи аграрних господарств. Сектор господарств

населення в цілому є доіндустріальним (мануфактурним), що свідчить про техніко-технологічну відсталість сільського господарства. На жаль, його частка у виробництві валової продукції сільського господарства зростає по Україні з 30,6 % в 1990 р. до 60,1 % у 2007 р. [5, с. 47].

На початку аграрної реформи суспільний сектор (колгоспи і держгоспи) аграрної сфери економіки України відповідав критеріям індустріального. Водночас, якщо врахувати “руйнацію” матеріально-технічної бази більшості сільськогосподарських підприємств і зважити на її значний розвиток в економічно високорозвинених країнах, починаючи з 1990 р., то в цілому він не повністю відповідає навіть індустріальній моделі. Більш того, вітчизняному аграрному сектору на сьогодні притаманний критичний стан матеріально-технічної бази. Частка сільського господарства в основному капіталі національної економіки України зменшилася з 25 % у 1996 р. до 5 % у 2006 р. Машинами та обладнанням аграрні підприємства забезпечені лише на 45–65 % технічної потреби, понад 90 % сільськогосподарських машин уже відпрацювали амортизаційний строк. Енергетична потужність сільськогосподарських підприємств у 2006 р. зменшилася в 2,5 раза порівняно з 1990 р. Така ж динаміка й наявної кількості тракторів, комбайнів, кормозбиральної техніки. Навантаженість ріллі на трактор в Україні у 4–20 разів, а посівів зернових на комбайн у 4–8 разів більша, ніж у розвинених країнах світу. Вітчизняні машини та обладнання відстають від світових на 2–3 покоління. За кількістю та якістю технічних засобів, продуктивністю машин, екологічністю та безпечністю в роботі аграрна Україна стоїть значно нижче розвинених країн світу [2; 3].

Значне скорочення кількості сільськогосподарської техніки в аграрній сфері економіки України, відсутній її фізичний та моральний знос негативно впливають на продуктивність і ефективність використання землі й трудових ресурсів. Порушуються існуючі і не впроваджуються новітні технології вирощування сільськогосподарських культур, розширюються площі необроблюваних земель. Немоżliвість проводити необхідні технологічні операції в оптимальні агротехнічні строки спричиняє великі втрати врожаю. За деякими даними, щорічні втрати зерна при збиранні оцінюються у 8–10 млрд грн, а по сільському господарству в цілому – 15–18 млрд грн, посилюються міграційні процеси [3].

У кінцевому підсумку зменшуються обсяги виробництва усіх видів сільськогосподарської продукції, зростає її собівартість, знижується конкурентоспроможність на внутрішньому і особливо зовнішньому ринках. Зі вступом України до СОТ викладене набуває особливої актуальності. Цілком зрозуміло, що забезпечити національну продовольчу безпеку на належному рівні за наявної технічної бази сільське господарство не в змозі.

Разом з тим у ході аграрної реформи практично в кожному регіоні сформувалася група, як правило, великотоварних сільськогосподарських підприємств, яким удалося збільшити обсяги інвестицій в людино-технічну систему, забезпечити відтворення й розвиток МТБ на інтенсивно-інноваційних засадах. У них більш висока норма рентабельності, заробітна

плата, що дає їм можливість залучити висококваліфікованих кадрів, нерідко створити замкнені ланцюги “виробництво–зберігання–переробка і реалізація” продукції, забезпечити конкурентоспроможність на внутрішньому й зовнішньому ринках.

Не існує узагальнюючого показника, який би характеризував інноваційність підприємства, а відповідно й чіткі межі щодо їх виділення. Водночас уявлення про них дають такі показники, які, з одного боку, свідчать про їх розміри, техніко-технологічну оснащеність, а з іншого – про результативність. Для прикладу ми виділили групу з п’яти агроструктур Дніпропетровщини (таблиця).

Показники діяльності інноваційних агроформувань Дніпропетровської області за 2007 р. *

Підприємство	Площа с.-г. угідь, га	Середньооблікова чисельність штатних працівників, чол.	Виробництво валової продукції с.г.**, тис. грн	У тому числі		Рівень рентабельності усієї діяльності, %	У тому числі	
				на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	на одного штатного працівника, тис. грн.		рослинництво	тваринництво
АТЗТ “Агро-Союз”	12420	515	72755	586	141	25	31	42
ТОВ “Олімпекс-Агро”	21855	815	42700	195	52	24,3	45,2	-
ТОВ Агрофірма “Дружба”	5552	227	14915	267	66	30,0	55	-
ТОВ АФ “Обрій”	7940	351	14850	187	42	33,2***	-	-
ТОВ “Агро-Овсен”	7333	1362	68485	934	50	27,6	21,2	16,9

* Тут і далі дані Головного управління агропромислового розвитку Дніпропетровської облдержадміністрації.
 ** порівнянні ціних 2005 року.
 *** за 2006 рік, а в 2005 р. – 64,5%.

Із наведених даних можна сформулювати певні висновки. За площею використання сільськогосподарських угідь усі п’ять агроформувань є великими. У розрахунку на одне з них припадало 11 тис. га, тоді як по області середній розмір сільськогосподарського підприємства (без ФГ) становив 1,8 тис. га, а ФГ – 150,6 га [4, с. 11]. Відповідно усі ці господарства мали можливість використовувати відомі переваги великих площ землекористування, особливо з огляду на впровадження новітніх технологій обробітку ґрунту, які зберігають і навіть підвищують його родючість.

В усіх п’яти агроструктурах більш продуктивно використовуються сільськогосподарські угіддя, в них вища продуктивність праці. Про це свідчать такі дані: частка цих підприємств у загальній площі сільськогосподарських угідь області, які використовували сільгосппідприємства, становила 3,6 %, а у виробництві валової продукції сільськогосподарства – 7,7 %.

Якщо в секторі сільськогосподарських підприємств у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь було отримано 180 тис. грн, то по розглянутих п’яти підприємствах цей показник становив 388 тис. грн, тобто в 2,2 раза більше. У них порівняно вища й урожайність. Так, незважаючи на посуху 2007 року, цей показник в АТЗТ “Агро-Союз” по озимій пшениці становив 42 ц/га, агрофірмі “Дружба” – 58 ц/га, а кукурудзи 74 ц/га,

соняшнику 33,5 ц/га відповідно. Цього року, для порівняння, в сільськогосподарських підприємствах області врожайність зернових становила 17,6 ц/га, соняшнику – 12,8 ц/га.

В тих інноваційних господарствах, що мають тваринницьку галузь, воно ведеться більш ефективно. Так, у 2007 р. середньорічний надій молока від корови в АТЗТ “Агро-Союз” становив 8200 л, а рентабельність продукції тваринництва 42,0 %, тоді як по сільськогосподарських підприємствах області ці показники становили: 3418 кг мінус 12,7 %, тобто ця галузь була збитковою [4, с. 24, 52].

Головним критерієм інноваційності досліджуваних агроструктур є постійне впровадження новітніх технологій. Це питання потребує окремого розгляду. Зазначимо лише, що, наприклад, у ТОВ агрофірма “Дружба” впроваджено безвідвальний обробіток ґрунту на всій площі орних земель, щорічно вноситься до 2000 тонн аміачної води. У ТОВ АФ “Обрій” впроваджено сучасні технології з вирощування, виробництва та переробки м’яса свинини, планується будівництво забійного цеху і введення сучасних технологій для виробництва молока. Особливо високотехнологічними є АТЗТ “Агро-Союз”, ТОВ “Обрій”. Їх досягнення відомі не тільки в Україні, але й за її межами. Важливим соціальним показником усіх сільськогосподарських підприємств, зокрема інноваційних, є рівень середньомісячної заробітної плати одного штатного працівника. У 2007 р. найвищою вона була в АТЗТ “Агро-Союз” – 1590 грн, в ТОВ “Агро-Овен” – 1083 грн, ТОВ “Олімпекс-Агро” – 795 грн. У середньому по п’яти інноваційних підприємствах вона становила 1226 грн, тоді як по Україні в галузі сільського господарства – 733 грн, тобто на 40,2 % менше.

Висновки

В Україні з початку аграрної реформи і дотепер не приділялася належна увага техніко-технологічній оснащеності аграрних підприємств. Абсолютизувався чинник приватної власності і господарювання. І тільки останні роки позначені посиленням інтересу дослідників до впливу на продуктивність і ефективність сільськогосподарських підприємств багатьох інших чинників: розмірів сільськогосподарських угідь, менеджменту, і особливо якості й рівня розвитку людино-технічної системи, постійного оновлення техніки і технологій тощо. Інакше кажучи, йдеться про функціонування, відтворення й розвиток сільськогосподарських підприємств на інтенсивно-інноваційних засадах. Зокрема, П.Т. Саблук зазначає, що масштаби та напрями розвитку аграрного виробництва, ефективність та конкурентоспроможність визначає матеріально-технічна база, особливо її активна частина – машини та обладнання [3].

Стрімкий розвиток продуктивних сил в сільському господарстві економічно високорозвинених країн, впровадження досягнень НТП (щодо техніки і особливо технологій), об’єктивна необхідність відновлення й розвитку сільського господарства на інтенсивно-інноваційних засадах надають чиннику техніко-технологічної оснащеності і відповідно

професіоналізму тих, хто її використовує (техніко-людська система), визначального значення. Цьому сприяють і такі зовнішні чинники як кон'юнктура аграрного ринку, зокрема ринкові ціни і конкуренція. Глобалізаційні процеси, зокрема вступ України до СОТ, об'єктивно будуть змушувати вітчизняних аграріїв до посилення рівня технічної оснащеності сільського господарства. У цьому відношенні існує низка проблем. У секторі СДГ в 2007 р. по Україні було вироблено 60,1 % всієї валової продукції сільського господарства [5, с. 47].

Віддаючи належне цьому сектору в аспекті забезпечення доходів їх власникам, сфери зайнятості і ринку продовольчих товарів, наголосимо, що з точки зору техніко-технологічної оснащеності – це переважно мануфактурне, доіндустріальне виробництво. У постіндустріальній моделі в такому стані він, напевне, не знайде свого місця як частка підприємницько-товарної аграрної сфери. Тобто залишиться як переважно натуральний (споживчий) сектор СДГ.

Сільськогосподарські підприємства в аспекті їх матеріально-технічної бази і технологій, що використовуються, у цілому навіть не відповідають індустріальній моделі аграрного виробництва. Водночас у кожному регіоні сформувалася група, як правило, великотоварних сільськогосподарських підприємств, яким удалося збільшити обсяги інвестицій в людино-технічну систему, забезпечити відтворення й розвиток МТБ на інтенсивно-інноваційних засадах. У них більш висока норма рентабельності, заробітна плата, що дає їм можливість залучити висококваліфікованих кадрів, нерідко створити замкнені ланцюги “виробництво–зберігання–переробка і реалізація” продукції і забезпечити конкурентоспроможність на внутрішньому й зовнішньому ринках.

Бібліографія

1. Иоаннесян С.Л. Продовольственная безопасность – приоритетная цель сельскохозяйственной политики США / С.Л. Иоаннесян, Н.З. Левина // США : экономика, политика, идеология. – 1997. – № 10. – С. 109–119.
2. Саблук П.Т. Структурно-інноваційні зрушення в аграрному секторі України як фактор його соціально-економічного зростання / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2004. – № 6. – С. 3–8.
3. Саблук П.Т. Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2008. – № 4. – С. 19–37.
4. Статистичний збірник “Сільське господарство Дніпропетровської області” / Головне управління статистики у Дніпропетровській області. – Дніпропетровськ, 2008. – 207 с.
5. Статистичний збірник “Сільське господарство України” за 2007 рік / Державний комітет статистики України. – К., 2008. – 391 с.